

УДК – 159.924.7:316.752-057.36

*Зайка Є.В. к. психол. н., доцент, професор кафедри психології ХНУ,
Лук'янова Т.В. методист ХНУ*

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ТА ЇХ ЖІНОК: ЇХНЯ РОЗБІЖНІСТЬ ЯК МОЖЛИВА ПРИЧИНА КОНФЛІКТІВ

Робота присвячена вивченню особливостей ціннісних орієнтацій у сучасних чоловіків-військових Української армії в порівнянні із чоловіками цивільними різних професій та їхніх дружин і незаміжніх жінок.

Дослідження дозволило одержати відомості про те, до яких ціннісних орієнтацій прагнуть військовослужбовці, які особистісні якості проявляються у професійній діяльності військовослужбовця й цивільного чоловіка, а також їхніх дружин.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, міжособистісні конфлікти.

Постановка проблеми. Аналіз теоретико-методологічних досліджень ціннісних орієнтацій військовослужбовців дозволяє визначити основні їх напрямки, існуючі підходи й ступінь ефективності вирішення проблеми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливе місце в розробці проблеми ціннісних орієнтацій займають праці, присвячені загальним аксіологічним проблемам. Увагу привертають учення античних філософів (Платона, Арістотеля), учення італійських гуманістів (Л. Валла, Л.Б. Альберті, Н. Макіавеллі), філософія І. Канта та праці його учнів і послідовників (О. Лібмана, Ф. Ланге, О. Введенського, Р. Лотце, В. Віндельбанда, Г. Ріккерта). Специфічний підхід в аксіології являє собою матеріалістична теорія цінностей, насамперед її положення про їх суб'єкт-об'єктну природу, ціннісні відносини й умови набуття ціннісного статусу. У дослідженнях ціннісної проблематики окремо виділяються праці, присвячені визначенню сутності й змісту цінностей (Л. Архангельський, В. Вітаньї, В. Василенко, Г. Горак, О. Дробницький, М. Каган, А. Коршунов, К. Любутін, Є. Подольська, С. Попов, А. Ручка, Л. Столович, В. Тугаринов).

Уведення поняття "ціннісна орієнтація" (Г. Спенсер, Ф. Знанецький, У. Томас) виділило проблему ціннісних орієнтацій в окремий напрямок досліджень ціннісної проблематики в американській і західноєвропейській філософії та соціології.

Значний внесок у розробку проблем цінностей і ціннісних орієнтацій зроблений тими працями російських військових філософів і психологів, які присвячені вивченню наслідків впливу ціннісних орієнтацій на ті чи інші аспекти військової діяльності (Ю. Славинський, В. Чесноков), установленню ролі ціннісних орієнтацій особового складу в системі "людина - військова техніка" (І. Тимофєєв), визначенню діалектики раціонального й емоціонального в системі ціннісних орієнтацій особистості воїна (В. Кузнецов), розгляду військово-професійних цінностей і ціннісних орієнтацій (С. Галченко).

Соціально-філософські й соціально-психологічні аспекти формування ціннісних орієнтацій військовослужбовців відображені у працях українських науковців В.І. Абрамова, В.А. Ананьїна, В.Ф. Баранівського, О.Г. Разумцева, Г.Д. Темка й інших. Філософському осмисленню ціннісних орієнтацій як соціального явища присвячені праці Е.А. Афоніна, Т.О. Беляєва, М.І. Горлача, П.В. Квіткіна, О.М. Кривулі, В.Г. Рибалки, В.К. Рибалки, О.Ю. Панфілова, К.А. Паюсова, І.В. Тимошука, М.П. Требіна.

Віддаючи належне досягненням вітчизняних і зарубіжних науковців в осмисленні проблеми ціннісних орієнтацій, слід зазначити відсутність спеціального дослідження, у якому б здійснювався соціально-філософський аналіз кризи й трансформації ціннісних орієнтацій військовослужбовців сучасних Збройних Сил України. Таким чином, недостатня наукова розробленість проблеми визначила актуальність, доцільність і зумовила вибір теми дослідження.

Розбіжності у тлумаченні цінностей щодо їх значущості, з точки зору позитивності або негативності, значною мірою зумовлені реальними процесами суспільної та індивідуальної життєдіяльності. Реаліями сьогодення є гегемонізм, радикалізм, націоналізм, наркоманія, алкоголізм та інші, які мають принципово різне значення, а відповідно й оцінку на загальнолюдському та особистісному рівнях. Системи цінностей будь-яких соціальних суб'єктів (суспільство, клас, група, особистість) містять у своєму складі цінності, які можуть отримувати як позитивну, так і негативну оцінку з позицій різних соціальних суб'єктів.

Крім того, позитивна значущість може переходити у свою протилежність, що яскраво спостерігається в період трансформаційних процесів у пострадянських державах. Донедавна гіпертрофована рівність усіх членів радянського суспільства, яка полягала у зрівнялівці, уважалася найвищою цінністю й досягненням соціалізму, хоча фактично призвела до втрати почуття господаря та відчуження від власності. Сьогодні для багатьох громадян нашого суспільства - це негативна значущість, але ще є люди, які вважають таку рівність цінністю й захищають її.

Термін "ціннісна орієнтація" [4] був уведений до наукового вжитку Гербертом Спенсером. Найбільш ґрунтовно це поняття було розроблене в 1920 році американськими дослідниками У. Томасом та Ф. Знанецьким, які розглядали ціннісні орієнтації як соціальну настанову особистості (соціальний антипод), яка регулює її поведінку.

Поняття "ціннісна орієнтація" вводиться на "стику" двох концепцій: соціально-філософської концепції цінностей і психологічної концепції настанов. Для авторів праці "Польський селянин у Європі та Америці" цінністю є будь-який предмет, який піддається визначенню за змістом та значенням. Г. Беккер і Л. Босков, аналізуючи становлення соціологічної теорії, звертають увагу на оцінку праці У. Томаса і Ф. Знанецького, дану У.Л. Колбом, який підкреслює, що поняття цінності "переслідувало" питання про те, чим є цінності - об'єктом орієнтації або її елементом, і отримує, залежно від вирішення цього питання, соціологічний і соціально-психологічний напрямок [3].

У такому розумінні ціннісні орієнтації стали предметом численних досліджень. Окремі автори розглядають ціннісну орієнтацію як ставлення особистості. Ціннісні орієнтації, за їх думкою, являють собою "відносно стійке, соціально зумовлене ставлення особистості до матеріальних і духовних благ та ідеалів, які виступають як умови та засоби людської життєдіяльності" [4]. Такий, позитивний в цілому, підхід до тлумачення сутності ціннісних орієнтацій, на жаль, у вітчизняній філософсько-соціологічній літературі використовується неоднозначно. Саме поняття "ціннісне ставлення" нерідко тлумачиться лише психологічно. Багато науковців застосовують цей термін для визначення проявів емоційного компонента психіки людей, розуміють його як позначення виключно ціннісної свідомості. При цьому випускають з поля зору об'єктивні витоки змісту ціннісної свідомості, котрі коріняться в ціннісно-практичній взаємодії суб'єкта та об'єкта.

Б.Г. Ананьєв визначає ціннісні орієнтації як спрямованість особистості на ті чи інші цінності, "як фіксовану в психіці Індивіда та соціально обумовлену загальну спрямованість на цілі й засоби діяльності..." [6, с. 32].

У цьому визначенні підкреслені дві важливі властивості ціннісних орієнтацій: зв'язок зі світом цінностей і практично діючий характер.

Виклад основного матеріалу. Мета нашого дослідження - вивчити особистісні якості й особливості ціннісних орієнтацій в сучасних чоловіків військовослужбовців Української армії, а також у їхніх дружин, у порівнянні із чоловіками цивільних професій та їхніх дружин, і незаміжніх жінок.

Для рішення поставлених завдань ми використовували наступні методики: методику самопочуття, активність, настрій (САН), методику ціннісних орієнтацій М. Рокича.

Як методи статистичної обробки результатів використовували метод Вилкоксона, Манна-Уїтні (ВМУ).

У дослідженні взяли участь п'ять груп піддослідних у віці від 25 до 35 років: група військовослужбовців офіцерів у кількості 20 чоловік військової частини тилу м. Харкова; група дружин військовослужбовців офіцерів у кількості 20 чоловік; група цивільних чоловіків у кількості 20 чоловік, різних професій; група дружин цивільних чоловіків у кількості 20 чоловік, різних професій; група незаміжніх жінок у кількості 20 чоловік. Загальна кількість - 100 піддослідних.

Таблиця 1.

Ціннісні орієнтації в досліджуваній групі

Термінальні цінності:

Більше у військовослужбовців	Більше у дружин військовослужбовців
Здоров'я $p < 0,01$	<i>Розвиток $p < 0,05$</i>
Матеріально забезпечене життя $p < 0,01$	Упевненість у собі $p < 0,05$
Щасливе сімейне життя $p < 0,01$	

Інструментальні цінності:

Більше у військовослужбовців	Більше у дружин військовослужбовців
Вихованість $p < 0,01$	Життєрадісність $p < 0,05$
Відповідальність $p < 0,01$	Чесність $p < 0,05$
Тверда воля $p < 0,01$	
Чесність $p < 0,01$	
Чуйність $p < 0,01$	

За цінностями військові чоловіки більшою мірою віддають перевагу: матеріально забезпеченому життю, здоров'ю (фізичному й психічному), щасливому сімейному життю, вихованості (гарні манери), відповідальності (почуття боргу, уміння дотримувати слова), твердій волі (уміння наполягати на своєму, не відступати перед труднощами), чесності (правдивість, щирість), чуйності (дбайливість) – тому, чого не вистачає цивільним чоловікам.

Таблиця 2.

Ціннісні орієнтації в досліджуваній групі

Термінальні цінності:

Більше у дружин цивільних чоловіків	Більше у цивільних чоловіків
Суспільне визнання $p < 0,01$	Любов $p < 0,01$
Воля $p < 0,01$	Суспільне визнання $p < 0,01$
	Пізнання $p < 0,01$
	Воля $p < 0,01$
	Розвиток $p < 0,05$

Інструментальні цінності:

Більше у цивільних чоловіків	Більше у дружин цивільних чоловіків
Незалежність $p < 0,01$	Високі запити $p < 0,01$
Раціоналізм $p < 0,01$	Раціоналізм $p < 0,01$
Життєрадісність $p < 0,05$	

Цивільні чоловіки більшою мірою орієнтовані на такі цінності як суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі), що співвідноситься з мотивацією схвалення, любов (духовна й фізична близькість із коханою людиною), пізнання (можливість розширення своєї освіти, кругозору, загальної культури, інтелектуальний розвиток), воля (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках), розвиток (робота над собою, постійне фізичне й духовне вдосконалення), незалежність (здатність діяти самостійно, рішуче), раціоналізм (здатність приймати обмірковані, раціональні рішення), життєрадісність (почуття гумору) – те, чого не вистачає військовим чоловікам.

За цінностями дружини цивільних чоловіків більше орієнтовані на суспільне визнання (повага оточуючих, колективу, товаришів по роботі), волю (самостійність, незалежність у судженнях і вчинках), високі запиту (високі вимоги до життя й високі домагання), ефективність у справах (працьовитість, продуктивність у роботі), чуйність (дбайливість).

З нашого порівняння даних груп бачимо, що є певні розходження, але в цілому картина подібна. Зв'язок із професією чоловіка військового й цивільного не впливає на особистість жінок. Чим відрізняється дружина військового від дружини цивільного? Дружини військовослужбовців більше цінують розвиток, упевненість у собі й менше цінують суспільне визнання, волю. Дружини цивільних – більше цінують ефективність у справах, високі запиту, чуйність і менше цінують життєрадісність і чесність.

Таблиця 3.

Ціннісні орієнтації в досліджуваній групі

Термінальні цінності Інструментальні цінності

<i>Більше у незаміжніх жінок</i>	Більше у незаміжніх жінок
Життєва мудрість $p < 0,01$	Незалежність $p < 0,01$
Розвиток $p < 0,01$	Вихованість $p < 0,01$
Щастя інших $p < 0,01$	Акуратність $p < 0,02$
ПІЗНАННЯ $p < 0,05$	Відповідальність $p < 0,02$

У незаміжніх жінок у виборі цінностей переважають: мудрість, краса природи й мистецтва, розвиток, щастя інших, любов, пізнання,

вихованість, акуратність, відповідальність і зовсім не цінуються цікава робота, матеріально забезпечене життя, суспільне визнання, щасливе сімейне життя, високі запити, раціоналізм.

Висновки:

1. Порівняння військових і цивільних чоловіків свідчить, що вони найбільш істотно відрізняються за ціннісними орієнтаціями, при цьому розходження є як за термінальними, так і за інструментальними цінностями. Ціннісні орієнтації, що мають перевагу у військово-службовців, за загальним змістом відповідають професійним вимогам до військових і особливостям їхньої служби, таким чином, за змістом ціннісних орієнтацій чоловіки військовослужбовці в цілому непогано адаптовані до своєї діяльності.

2. Порівняння дружин військовослужбовців і дружин цивільних чоловіків показало, що за ціннісними орієнтаціями вони в цілому подібні. Розходження за ціннісними орієнтаціями виражені набагато слабкіше, ніж у їхніх чоловіків, до того ж зміст деяких ціннісних орієнтацій, за якими дружини військовослужбовців «обганяють» дружин цивільних чоловіків, не мають прямої відповідності із ціннісними орієнтаціями їхніх чоловіків і з особливостями служби військовослужбовців.

3. Порівняння військових і цивільних чоловіків, а також їхніх дружин вказує на те, що, незважаючи на достатньо різку розбіжність між ціннісними орієнтаціями у чоловіків (відповідний зміст діяльності військовослужбовців), у їхніх дружин такого розходження немає, і ціннісні орієнтації дружин військовослужбовців у цілому відповідають ціннісним орієнтаціям дружин цивільних чоловіків і ціннісним орієнтаціям цивільних чоловіків, тобто дружини військових за змістом своїх ціннісних орієнтацій не адаптовані до специфіки настанов і діяльності своїх військових чоловіків, а відповідають скоріше чоловікам цивільним. Саме така розбіжність між ціннісними орієнтаціями чоловіків-військовослужбовців та їхніх жінок може спричинити взаємонепорозуміння між ними та виступати базовою основою їхніх міжособистісних конфліктів.

4. Порівняння ціннісних орієнтацій та особистісних якостей жінок незаміжніх із дружинами як військових чоловіків, так і дружинами цивільних чоловіків свідчить, що за ціннісними орієнтаціями розходження є дуже вираженим. При цьому структура ціннісних орієнтацій незаміжніх жінок взагалі різко відрізняється від структури ціннісних орієнтацій заміжніх жінок незалежно від того, чия вона дру-

жина: цивільного чоловіка або військового, тобто факт заміжжя-незаміжжя й диференціює жінок на дві групи, у той час як професія чоловіка (військовий або цивільний) практично не відбивається на специфіці ціннісних орієнтацій жінок. Найбільш різко розходження виражені у ставленні до термінальних цінностей, трохи менше – до інструментальних цінностей. Загальний зміст тих ціннісних орієнтацій, за якими незаміжні жінки відрізняються від заміжніх, відбиває їх власні кар'єрні устремління (воля, мудрість, ефективність у справах, незалежність), що підтверджується більш вираженою в них мотивацією досягнення, або їх адаптованістю до самотнього способу життя (воля, розвиток).

ЛІТЕРАТУРА

1. Марков А.К. Мотивація військової діяльності: зміст і проблеми - М.: Воениздат, 1994. - 374 с.
2. Богатирьов Е.Д. Спосіб життя військовослужбовця Збройних Сил. М: ГАВС, 1992. - 165 с.
3. Мартинюк В.Н. Ціннісні орієнтації військовослужбовців Збройних Сил України, 2006.
4. Бакіров В.С. Ціннісне усвідомлення й активізація людського фактора, Харків, 1988. - 284 с.
5. Зуєв Ю.П. Уставні взаємини: як вони формуються., М: Воениздат, 1986.
6. Ломов Б.Ф. Про системний підхід у психології // Вопр. психол. 1975, № 2, с. 31-45.
7. Косов Б.Б. Психологічні проблеми трудового виховання й профорієнтації // Вопр. психол. 1984, № 6, с. 16-25.
8. Клімов Е.А. Індивідуальний стиль діяльності залежно від типологічних властивостей нервової системи. Казань, 1969.